

วิทย์ศิลป์

ทิศต่งเห็นต่งที่ดำเนิ : กรณิปฏิรูปการศึกษ

ร๑งค๑ติร๑ว๑ร๑ย ๑ร. ๑ม๑น๑ท๑ พร๑หม๑ญ
๑ธิ๑าร๑ติ ม๑ห๑วิ๑ทย๑๑ย๑ศ๑ริน๑คร๑น๑ทร๑วิ๑ร๑ม๑ ประ๑ธ๑น๑ม๑ตร

๑ุค๑น๑ไค๑ร๑ไม๑พ๑ด๑เร๑อง๑การ๑ปฏิรูป๑การ๑ศึกษ๑๑จะ๑ไม๑ท๑น๑สม๑น๑ย ๑น๑ไทย๑ค๑ด๑ห๑ง๑ว๑า ๑การ๑ศึกษ๑๑จะ๑เปล๑ียน๑โหม๑หน๑๑เพ๑ระ๑เร๑ามี๑ก๑ฎ๑หม๑ย๑การ๑ศึกษ๑๑แห่ง๑ชา๑ติ ๑น๑ง๑บ๑ง๑ค๑บ๑ใช้๑ด๑ง๑แ๑ด๑วัน๑ที่ 20 สิง๑ห๑าคม 2542 ๑ขณะ๑น๑ส๑น๑ก๑น๑น๑ปฏิรูป๑การ๑ศึกษ๑๑ก๑ล๑ง๑ด๑ำเนิ๑การ๑ปฏิรูป๑ระบบ ๑และ๑โค๑ร๑ง๑สร๑ง๑ให้๑เป๑น๑ไป๑ตาม๑ก๑ฎ๑หม๑ย ๑โดย๑ค๑อง๑ด๑ำเนิ๑การ๑ให้๑แ๑ล๑ว๑ส๑ร๑ง๑ใน 3 ปี ๑น๑บ๑แ๑ด๑วัน๑ที่๑ก๑ฎ๑หม๑ย๑บ๑ง๑ค๑บ๑ใช้ ๑น๑จ๑น๑วน๑ไม๑น๑อย๑เข๑า๑ใจ๑คิ๑ด๑ว๑า๑การ๑ปฏิรูป๑จะ๑แ๑ล๑ว๑ส๑ร๑ง๑ใน 3 ปี ๑คว๑ม๑จ๑ริง๑แ๑ล๑ว๑ปฏิรูป๑วัน๑น๑ี๑จะ๑เห็น๑ผล๑ใน๑อ๑ก๑หน๑ง๑ข๑ว๑ร๑น๑เป๑น๑อย๑าง๑เร๑ว ๑ส๑ง๑ค๑ม๑ไทย๑มี๑คว๑ม๑เข๑า๑ใจ๑ที่๑คิ๑ด๑ๆ ๑หล๑ย๑อย๑าง๑เก๑ย๑ว๑ก๑บ๑การ๑ศึกษ๑ ๑และ๑การ๑ปฏิรูป๑การ๑ศึกษ๑ ๑เร๑ย๑ง๑ต๑อง๑แ๑ก๑ไข๑ท๑ศ๑น๑ค๑ติ๑และ๑ด๑ำนิ๑ม๑ที่๑คิ๑ด๑ๆ ๑เก๑ย๑ว๑ก๑บ๑การ๑ศึกษ๑อ๑ีก๑ม๑ก ๑เพ๑ระ๑เม๑ื่อ๑คิ๑ด๑คิ๑ด๑เห็น๑คิ๑ด๑แ๑ล๑ว๑ สິ๑ง๑ต๑าง๑ๆ ๑ที่๑ทำ๑จะ๑คิ๑ด๑ผล๑ล๑า๑ด๑ไป๑หม๑ด ๑การ๑ปฏิรูป๑การ๑ศึกษ๑๑ก็๑จะ๑เป๑น๑เพ๑ีย๑ง๑ร๑ู๑บ๑แบบ๑ใหม่๑ที่๑ทำ๑ให้๑คน๑ไทย๑มี๑อ๑ก๑าส๑เร๑ียน๑ม๑ก๑ขึ้น ๑เร๑ียน๑สูง๑ขึ้น ๑แต่๑ก็๑อ๑าจ๑จะ๑ทำ๑ให้๑ประ๑เท๑ต๑มี๑ป๑ญ๑ห๑ม๑ก๑ขึ้น๑ก็๑ได้

๑ข๑อ๑เจ๑ียน๑น๑ี๑ด๑ง๑ใจ๑จะ๑ชี้๑ให้๑เห็น๑ถึง๑คว๑ม๑เข๑า๑ใจ๑คิ๑ด๑บาง๑ประ๑การ๑เพ๑ื่อ๑เป๑น๑ข๑อ๑เต๑ือน๑ใจ๑ใน๑การ๑ทำ๑ง๑น ๑ด๑ำ๑น๑การ๑พัฒน๑การ๑ศึกษ๑ ๑เพ๑ื่อ๑มี๑ให้๑คิ๑ด๑ท๑ศ๑น๑ทาง๑ข๑ำร๑อย๑เด๑ิม ๑ข๑อ๑ไค๑สะ๑กิ๑ด๑ใจ๑ไค๑กร๑ณ๑ม๑า๑พิ๑จาร๑ณ๑า๑อ๑ีก๑ร๑ง ๑เพ๑ื่อ๑ช่วย๑ก๑น๑ทำ๑ให้๑การ๑ปฏิรูป๑การ๑ศึกษ๑๑ใน๑วัน๑น๑ี๑บรร๑ล๑ู๑เป๑ำ๑หม๑ย๑ใน๑วัน๑หน๑๑

๑ประ๑การ๑แรก ๑เร๑า๑ต๑อง๑เข๑า๑ใจ๑ว๑า๑การ๑ศึกษ๑ ๑คิ๑ ๑การ๑เร๑ียน๑รู้ ๑แต่๑การ๑เร๑ียน๑รู้๑ไม๑จ๑ำเป๑น๑ค๑อง๑เป๑น๑การ๑ศึกษ๑ ๑การ๑เร๑ียน๑รู้๑เป๑น๑ค๑ร๑อง๑มือ๑ส๑ำค๑ญ๑ที่๑ทำ๑ให้๑ม๑น๑ุ๑ย๑แ๑ด๑ละ๑คน๑มี๑ชี๑วิ๑ต๑อยู่๑ร๑อด๑ได้ ๑น๑บ๑แ๑ด๑ล๑ี๑ม๑ค๑า๑ดู๑โล๑ ๑ม๑น๑ุ๑ย๑ต๑อง๑เร๑ียน๑รู้๑แท๑บ๑ทุ๑ก๑อย๑าง ๑มี๑ไม๑ก๑็๑อย๑าง๑ที่๑ทำ๑ได้๑อง๑ไค๑ข๑อด๑โน๑ม๑คิ ๑คว๑ม๑ส๑า๑ม๑ถ๑ใน๑การ๑เร๑ียน๑รู้๑ของ๑คน๑สูง๑กว๑า๑ส๑ค๑ว๑อื่น๑ๆ ๑ท๑ง๑หม๑ด๑ข๑ด๑เข๑ย๑ก๑บ๑คว๑ม๑อ๑อน๑แ๑ข๑อง๑ร๑ำ๑ก๑าย๑ของ๑คน ๑แต่๑การ๑ศึกษ๑ ๑คิ๑ ๑การ๑เร๑ียน๑รู้๑เพ๑ื่อ๑พัฒน๑า๑น๑ให้๑เป๑น๑ม๑น๑ุ๑ย๑ที่๑สม๑บ๑ู๑ร๑ณ๑ ๑คิ๑ ๑เป๑น๑ผู้๑มี๑ป๑ญ๑ญา ๑มี๑คว๑ม๑ส๑ง๑บ๑ส๑ข ๑และ๑ไม๑เห็น๑แ๑ก๑ด๑ว ๑การ๑ศึกษ๑๑จ๑ง๑มี๑ใช้๑การ๑เร๑ียน๑รู้๑โดย๑ท๑ว๑ๆ ๑ไป ๑ผู้๑ที่๑ได้๑ป๑ริ๑ญ๑ณ๑สูง ๑หรือ๑จบ๑จาก๑ส๑ถ๑า๑บ๑น๑จ๑น๑นำ๑ห๑ก๑ไม๑มี๑ป๑ญ๑ญา ๑ไม๑มี๑คว๑ม๑ส๑ง๑บ๑ส๑ข ๑และ๑ย๑ง๑เห็น๑แ๑ก๑ด๑ว๑อยู่ ๑จ๑ง๑ย๑ง๑ไม๑ถ๑ือ๑ว๑า๑เป๑น๑ผู้๑ได้๑รับ๑การ๑ศึกษ๑

๑แม๑ว๑า๑ส๑ง๑ค๑ม๑ไทย๑จ๑ง๑ให้๑คว๑ม๑ส๑ำค๑ญ๑แ๑ก๑การ๑ศึกษ๑ม๑ก ๑แต่๑คว๑ม๑จ๑ริง๑แ๑ล๑ว ๑คน๑ส๑่ว๑น๑ใหญ่๑ที่๑ด๑ี๑น๑ร๑น ๑ส๑ง๑เส๑ีย๑ให้๑ลูก๑หล๑าน๑เร๑ียน๑สูง ๑ๆ ๑ก็๑เพ๑ื่อ๑ย๑ก๑ฐ๑า๑น๑ะ๑ทาง๑เศ๑ร๑ม๑ฐ๑ก๑ิ๑และ๑ส๑ง๑ค๑ม๑เป๑น๑หล๑ก ๑การ๑ส๑อบ๑เข๑ำ๑ม๑ห๑า๑วิ๑ทย๑าล๑ย ๑และ๑ใ๑ป๑ริ๑ญ๑ณ๑จ๑ง๑เป๑น๑ใ๑เบ๑ิก๑ทาง๑ให้๑ลูก๑หล๑าน๑มี๑อ๑ก๑าส๑เป๑น๑ไค๑ญ๑ใน๑เม๑ื่อ๑ง ๑โดย๑ม๑ก๑คน๑ใน๑ชน๑บ๑ท๑ม๑ก๑ไม๑ก๑ลับ๑ไป๑พัฒน๑า๑ชน๑บ๑ท๑บ๑ำ๑น๑เก๑ด๑ของ๑ต๑น๑เอง ๑หรือ๑ถ๑ำ๑ย๑าก๑จะ๑ก๑ลับ๑ไป๑ก็๑ไม๑รู้๑จะ๑ไป๑ทำ๑ง๑น ๑อะ๑ไร/๑อย๑าง๑ไค๑ ๑เพ๑ระ๑ส๑่ว๑น๑ใหญ่๑ที่

เรียนไปก็ใช้กับชนบทไม่ได้ การสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยจึงเป็น “คอขวด” และมหาวิทยาลัยเป็น “หอคอยงาช้าง” ที่ทำให้การพัฒนาหลงทาง

ในอดีตที่ผ่านมา สถาบันอุดมศึกษาที่กระจายอยู่ตามภูมิภาค และชุมชนต่างก็มุ่งสู่เส้นทางของการเป็นมหาวิทยาลัยตามอย่างกัน โดยไม่มีใครอยากเป็นวิทยาลัย หรือวิทยาลัยชุมชน โดยเฉพาะคำว่า “วิทยาลัยชุมชน” แสดงถึงสถานภาพที่ต่ำต้อย ทั้งๆที่วิทยาลัยชุมชนที่แท้จริงนั้น เป็นที่สืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชน เป็นที่ที่ปราชญ์ท้องถิ่นเจริญเติบโต วิทยาลัยชุมชนมีโอกาสแสดงศักยภาพในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรี โดยไม่จำเป็นต้องตามอย่างใคร และสามารถทำหน้าที่ให้การศึกษแก่ชุมชนที่ดีที่สุด ดังนั้น หากเราไม่แก้ไขความเห็นผิดนี้ ให้ถูกต้องในทุกระดับท้องถิ่นไทย ชนบทไทยก็จะยิ่งอ่อนแอ และคนในชนบทจะอยู่นอกบริบทของการศึกษา และการมีส่วนร่วมอื่นๆ ต่อไป

ประการที่สอง คนมักเข้าใจผิดว่า ภาระการศึกษาเป็นภาระของครู อาจารย์ และสถานศึกษา ทั้งหมด อันที่จริงแล้วเด็กแต่ละคนเรียนรู้ตลอดเวลา มิใช่เฉพาะเวลาที่ครูสอนเท่านั้น เวลาที่เด็กอยู่กับครู น้อยมาก เมื่อเทียบกับเวลาที่อยู่กับผู้อื่น หรือเวลาที่สัมผัสกับสิ่งชั่วๆ และความมอมเมาหลากหลายรูปแบบ การปฏิรูปการศึกษาจึงไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าครู อาจารย์ และสถานศึกษาไม่ได้มาตรฐาน และสังคมรอบด้านก็ไม่ดีด้วย การศึกษาเป็นเรื่องของทุกคน ทุกฝ่าย และทุกองค์กร มิใช่เป็นเรื่องของสถานศึกษา หรือคณะศึกษาศาสตร์/ครุศาสตร์ เท่านั้น เราจะทำอย่างไรให้ผู้มีการศึกษาทุกคนหรือเกือบทุกคนมีวิญญูณครู และเป็นผู้นำทางความคิดที่ช่วยกันให้การศึกษแก่ผู้อื่น เพื่อกระจายความรู้และความคิดที่ดีๆ ให้แพร่ไป เราจะทำอย่างไรให้การศึกษสามารถป้องกันและแก้ไขเด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง เพราะการไล่ออกจากโรงเรียนหรือการทำโทษอื่น ๆ ไม่ใช่การยุติปัญหา เราจะทำอย่างไรให้การศึกษไปถึงทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่เอาข้อจำกัดด้านงบประมาณมาเป็นข้ออ้าง

ประการที่สาม คนไทยนิยมวัฒนธรรมต่างชาติเกินความพอดี หรือความพอเพียง การศึกษามุ่งรูปแบบและเนื้อหาตะวันตกอย่างไม่สมดุล เด็กไทยจึงซึมซับว่า ชาวตะวันตกเก่งกว่าคนไทย เทคโนโลยีของต่างชาติดีกว่าของไทย จึงค่อยๆ ปลุกฝังปมด้อยให้แก่ตนเองอย่างไม่รู้ตัว สังคมไทยบริโภคเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากต่างประเทศเกินความจำเป็น และมุ่งหาเงินเพื่อการซื้อหาวัตถุมาบริโภคอย่างไม่สิ้นสุด ทั้งส่วนตัว ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย ที่ทำงาน และสถานที่ต่าง ๆ ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวนมากถูกทิ้งให้อยู่นอกระบบการศึกษาและหลายอย่างสูญสิ้นไป ในแนวทางที่ไม่สมดุลเช่นนี้ ยิ่งส่งเสริมการศึกษาแบบนี้มากขึ้นคนไทยก็ยิ่งโง่งม และยากจนลง เพราะเราต้องกู้เงินต่างประเทศ ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์จากต่างประเทศเกินความพอดี พอเพียง เรามองข้ามความสามารถของเราเอง และไม่ส่งเสริมการผลิตเทคโนโลยีของเราเองเท่าที่ควร

หลายคนมักเข้าใจว่า ประเทศที่ยากจนอย่างเราไม่ควรลงทุนในด้านการวิจัยพื้นฐานที่จะนำไปสู่การคิดค้นเทคโนโลยีก้าวหน้า เพราะจะสิ้นเปลืองมาก ควรใช้เฉพาะเทคโนโลยีพื้น ๆ หรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมเท่านั้น หลายคนต่อต้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเข้าใจว่า เทคโนโลยีทำให้สังคมและสิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ความจริงแล้วสังคมเสื่อมลง เพราะเราไม่รู้จักเทคโนโลยีดีพอ จึงไม่รู้จักใช้ และไม่คิดถึงคุณค่าและคุณค่าที่แท้จริงของเทคโนโลยี ดังนั้นนอกจากจะต้องส่งเสริมการผลิตเทคโนโลยีให้ถูกทางแล้ว เรายังจะต้องให้เด็กเทคโนโลยีศึกษาด้วย เพื่อการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ เกี่ยวกับเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพทั้งหลักการผลิต วิธีการใช้ประโยชน์และโทษของเทคโนโลยี เพื่อให้คนไทยมีความรู้อย่างชัดแจ้งเกี่ยวกับเทคโนโลยีแต่ละอย่างก่อนนำไปใช้ อันที่จริงตัวเทคโนโลยีเองมิใช่การศึกษาโดยตรง แต่การสร้างเทคโนโลยีแสดงถึงภูมิปัญญา การใช้เทคโนโลยีให้ถูกทางจะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และการขายเทคโนโลยียังทำให้เราสามารถยืนหยัดในสังคมโลกในด้านเศรษฐกิจได้อีกด้วย ยิ่งผลิตเทคโนโลยีที่ซับซ้อนก้าวหน้าได้มากเพียงใด ก็ยิ่งทำให้เรามีศักยภาพสูงขึ้น สำหรับการพัฒนาศติปัญญาและชีวิตความเป็นอยู่ ดังนั้นเทคโนโลยีจึงสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างมาก

ยุคสมัยนี้เป็นยุคเทคโนโลยีที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ การทำความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างจริงจังและการกำหนดนโยบายหรือวาระแห่งชาติ เกี่ยวกับการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีภายใน 2 ทศวรรษ จึงเป็นตัวกำหนดว่าเราจะสามารถนำพาประเทศชาติให้อยู่รอดในประชาคมโลกได้หรือไม่

ประการที่สี่ สังคมและสถานศึกษาของเด็กเก่งเฉพาะบางสาขาวิชา แต่กลับส่งผลให้เกิดความอ่อนแอทางวิชาการแทบทุกสาขาวิชาคือมักยกย่องเด็กที่เรียนดีทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ว่าเป็นเด็กเก่ง แต่ข้อเท็จจริงคือว่า โรงเรียนส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียน ในระดับประถมศึกษา มีปัญหาขาดครูคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ขาดสื่อและอุปกรณ์การศึกษา และการเรียนการสอนขาดความเชื่อมโยงกับชีวิตจริง เด็กส่วนใหญ่จึงไม่มีโอกาสที่จะเก่งคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และมีปมด้อยติดตัวไปว่าเป็นคนไม่เก่ง เด็กไทยส่วนใหญ่จึงเติบโตขึ้นโดยขาดความศรัทธาเชื่อมั่นในตนเอง แม้วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์จะมีความสำคัญมาก และยังคงส่งเสริมให้ทั่วถึงอย่างถูกวิธี แต่วิชาพื้นฐานอย่างอื่นอีกหลายวิชายังอยู่ในสถานะย่ำแย่มากกว่าเสียอีก เพราะขาดการส่งเสริมแทบจะโดยสิ้นเชิง ได้แก่ ภาษาและวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมืองหรือสังคมศึกษา ทำให้เราขาดแคลนบุคลากรที่มีความสามารถในระดับสูงในสาขาเหล่านี้เช่นเดียวกัน เรามีค่านิยมผิด ๆ ว่าคนเรียนเก่ง ต้องเรียนทางสายวิทยาศาสตร์ การแยกสายวิชาจึงมิใช่เป็นไปเพื่อความถนัดของผู้เรียน แต่กลับเป็นการสร้างความเหลื่อมล้ำและความต่างของโอกาสในสังคม ในสภาพเช่นนี้ เด็กไทยจึงไม่มีโอกาสเก่ง ทั้งทางวิทยาศาสตร์และทางอื่นผู้รู้ในสาขา

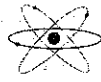

วิชาพื้นฐานเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องเอาใจใส่ปัญหาการเรียนการสอนในโรงเรียนให้มากขึ้น

ประการที่ห้า หลักสูตรทุกระดับมุ่งเนื้อหาความรู้ที่แยกเป็นรายวิชาย่อย ๆ ของแต่ละสาขาวิชา โดยที่วิชาพื้นฐานต่าง ๆ ไม่แน่นพอ ทำให้ขาดบูรณาการของความรู้ และขาดการฝึกฝนทักษะพื้นฐาน อย่างถูกต้องและเพียงพอ ซึ่งได้แก่ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการค้นหาและตรวจสอบข้อมูล และทักษะ การคิดและการแก้ปัญหา ทักษะเหล่านี้เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จำเป็นสำหรับทุกคนและทุกรายวิชา มิใช่แต่เฉพาะวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์เท่านั้น เพื่อสร้างคนไทยให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ ปัญหาได้ ติดตามความก้าวหน้า แสวงหาความรู้อยู่เสมอ สามารถประยุกต์ความรู้เพื่อความก้าวหน้า สนใจ ใฝ่รู้ให้เท่าทันโลกอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิต มิใช่เฉพาะเพื่อให้สอบได้เท่านั้น

ประการที่หก การศึกษาไทยเน้นการวัดผลด้วยการสอบมากเกินไป โดยแทบมิได้ให้ความสำคัญ กับภาคปฏิบัติเลย ยิ่งข้อสอบเป็นแบบเลือกคำตอบอย่างเดียว ก็ยิ่งฝึกให้เด็กเลือกตอบเก่ง รู้จักคัดตัวเลือก หรือเดาเก่ง โดยไม่ต้องรู้แจ้งในเรื่องนั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่การศึกษาที่แท้จริงต้องมุ่งให้เด็กรู้จริง คิดเก่ง มุ่งงาน และรู้จักเสียสละ อย่างดีการตอบข้อสอบแบบตัวเลือก วัดได้เพียงแค่ความรู้ความคิดเท่านั้น แต่วัดอย่างอื่นไม่ค่อยได้ และเมื่อวัดอย่างเดียว ครูก็ฝึกเด็กอย่างเดียว การปฏิรูปการวัดและประเมินผล ซึ่งรวม ทั้งการคัดเลือกคนเข้าสถานศึกษา จึงต้องรอบคอบและรอบด้าน เพราะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการสอน ของครู และพฤติกรรมเรียนของเด็ก วัดผลผิดก็ต้องได้รับผลผิด ๆ เป็นธรรมดา

ประการที่เจ็ด พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติมีหลักการให้กระจายอำนาจการศึกษา ซึ่งเป็น หลักการที่ดีมาก แต่เนื่องจาก “ต้นทุน” ทางการศึกษา ได้แก่ ทรัพยากรความคิด และทรัพยากร บุคคลทางการศึกษา มีอยู่จำกัดมาก การกระจายอำนาจออกไปโดยที่ยังไม่มีกลไกที่จะกระจายความคิดและ ทัศนคติที่ถูกต้อง รวมทั้งทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพออกไปให้ทั่วถึงได้ทันกับอำนาจที่กระจายออกไป ก็ คงจะกระจายได้แต่เพียงอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางวัตถุ ซึ่งไม่ใช่ปัจจัยหลักในการแก้ไขปัญหาค การศึกษา การปลูกฝังความคิดที่ถูกต้อง และการปรับทัศนคติต่างหากที่เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในการปฏิรูปการ ศึกษาครั้งนี้ การกระจายอำนาจอย่างเดียวนั้น มิได้รับประกันความสำเร็จของการพัฒนาการศึกษา ในทางตรง กันข้าม หากกระจายอำนาจโดยที่ผู้มีอำนาจยังมีความเข้าใจที่ผิด ๆ ทางการศึกษาอยู่ ก็ย่อมจะเป็นโทษมากกว่า เป็นคุณ การปฏิรูปการศึกษาคงจะเป็นเครื่องมือหรือข้ออ้างในการส่งเสริมการซื้อวัตถุดิบ และการก่อสร้างทาง กายภาพ ตามค่านิยมบริโภคนิยมที่เป็นความฉาบฉวยและเคยชินอยู่ก่อนแล้ว

ประการสุดท้าย วัฒนธรรมการเรียนรู้ การรับรู้สิทธิและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมทั้งการเคารพในสิทธิและความเห็นของผู้อื่น เป็นวิถีชีวิตวิทยาศาสตร์ และเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่ถือความโปร่งใส การตรวจสอบและการฟังความเห็นเป็นเครื่องมือสำคัญของวัฒนธรรมนี้ วัฒนธรรม ดังกล่าวบนพื้นฐานของศีลธรรมจะเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพของการศึกษา จึงต้องสร้างให้เกิดขึ้นในทุกองค์กร เรายังรับฟังความเห็นของคนอื่นน้อยเกินไป เรายังยกย่องผลงานของบุคคลและองค์กรน้อยเกินไป เรายังขาดมารยาทของการอ้างอิง เมื่อนำความรู้ ความคิดของคนอื่นไปใช้ เรายังทำงานเป็นทีมอย่างเป็นระบบไม่มากและดีพอ เรายังนิยมนับบุคคลและมุ่งความเจริญขององค์กรน้อยเกินไป และเรายังบริหารจัดการแบบบังคับบัญชามากเกินไป ประชาธิปไตยจึงเป็นเพียงรูปแบบ ที่มีได้ซึมลึกเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ จึงยังปรากฏความไม่ถูกต้อง โดยอาศัยช่องโหว่ของกฎระเบียบ ปัญหาจริยธรรม มารยาท และจรรยาบรรณ จึงเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา การแก้ไขต้องใช้เวลาเนื่องจากวิถีชีวิตประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการปฏิรูปวัฒนธรรม กระบวนการทางการศึกษาน่าจะมีส่วนช่วยพัฒนาวัฒนธรรมนี้ ให้ย้อนกลับมาพัฒนาการศึกษาเอง

การปฏิรูปการศึกษาเป็นความหวังของอนาคตของชาติ คนเราทำผิดก็เพราะคิดผิด คิดผิดเพราะเห็นผิด ดังนั้น ความคิด ความเห็น จึงสำคัญที่สุด เราไม่มีเวลาที่จะคิดผิด เห็นผิด ทำผิด ในครั้งนี้ เพราะในอีกหนึ่งชั่วรุ่นข้างหน้า ประเทศไทยจะมีคนไทยในวัยทำงาน คือวัย 20 – 60 ปี จำนวนมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ของชาติไทย ประเทศไทยจึงมีทางเลือกเพียง 2 ทางเท่านั้นคือ เป็นประเทศที่พัฒนา เพราะมีประชากรที่มีคุณภาพ หรือมิฉะนั้นประเทศก็ต้องล่มสลาย เพราะประชากรในวัยทำงานกลายเป็นภาระของสังคม หากวัยทำงานเป็นภาระย่อมจะเป็นภาระที่หนักหน่วงกว่าวัยเด็กหรือวัยชราอย่างมาก ดังนั้นวันนี้เราทุกคนจึงไม่สามารถผลักภาระนี้ได้อีกต่อไป เพราะเราคงไม่อยากเห็นประเทศไทยล่มสลาย ในหนึ่งชั่วรุ่นถัดจากนี้ไป เพียงเพราะผู้ใหญ่ในปัจจุบันคิดผิดเห็นผิด จึงปฏิรูปการศึกษาผิดทาง หรือมิฉะนั้นก็เพราะมัวแต่โทษกันมาว่า เขาผิด เราถูก กล่าวหากันไปมาว่าเป็นเพราะอย่างนั้น เป็นเพราะอย่างนี้

ความจริงแล้วก็ผิดกันทั้งหมดนั่นแหละ !